

Mohamed Iqbal (1873-1938): opvoeden tot zelfontplooiing.

Hans Van Crombrugge en Naïma Lafrarchi (*)

De laatste decennia zijn er steeds meer scholen opgericht van en voor moslims in landen waar de Islam historisch noch actueel de overheersende godsdienst is bij de bevolking of de overheid. Wellicht samenhangend daarmee worden steeds meer islamitische pedagogische theorieën in andere talen dan in het Arabisch gepubliceerd en bediscussieerd. Dit pedagogisch landschap is veelkleurig en het heeft geen zin veralgemenend te spreken over de moderne islamitische pedagogiek. Toch kunnen een aantal steeds terugkerende inspirerende figuren aangewezen worden in en voor de moderne islamitische pedagogische theorieën en praktijken. Zo iemand is Mohammed Iqbal. In Pakistan is er een heel actieve Iqbal Academy die de ideeën van Iqbal verspreidt en waar tal van pedagogische uitwerkingen van zijn gedachtegoed verschijnen. En als men hedendaagse pedagogische werken leest, lijkt Iqbal het statuut van een pedagogische klassieker verworven te hebben, waarnaar vaak verwezen wordt.

Korte biografie

Geboren in de Punjab (1873), studeerde Iqbal rechten in Lahore. Op advies van Thomas Arnold ging hij naar Trinity College te Cambridge waar hij bij McTaggard filosofie studeerde. Hij kwalificeerde zich ook voor de balie in London en keerde via een studiereis door Duitsland, waar hij in München een Habilitation haalde met als thema de Perzische metafysica, naar India terug. Een tijd lang doceerde hij in Lahore aan het Government College. Hij was politiek heel actief: was lid van de wetgevende kamer van Punjab en werd voorzitter van de Moslem League of India. Hoewel geridderd door de Engelsen en deelnemer aan de Ronde Tafelgesprekken betreffende India, ijverde hij toch voor een onafhankelijke moslimstaat. In Pakistan wordt hij daarom vereerd als de geestelijke vader des vaderlands. Hij was ook een tijdlang adviseur voor onderwijs in Afghanistan. In 1938 overleed hij.

Iqbal was eerst en vooral een literator. Hij schreef en publiceerde in Urdu, Perzisch en Engels over literatuur, politiek, recht, filosofie, economie en godsdienst. Hij wordt vooral gewaardeerd voor zijn eigen poëtisch werk dat nu behoort tot de canon van Urdu

letteren. Bekendheid geniet hij ook en vooral voor *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, een bundeling van lezingen waarin hij de islam in gesprek brengt met wetenschap en westerse filosofie met als inzet het ware islamitische mens- en wereldbeeld te laten herontdekken. Dit werk wordt gerekend tot de klassiekers van de moderne islam.

Iqbal is overigens een heel controversiële figuur die moeilijk onder een noemer te vatten is. Hij werd zowel geridderd door de Engelse kolonisator, als in Pakistan gevierd als geestelijke vader van de islamitische staat; hijzelf was zowel groot bewonderaar van Rumi als een van de scherpste critici van de Sufi's; voortdurend in leergesprek met de Koran als in discussie met westerse filosofen als Nietzsche en Bergson; vergeleken met zowel Luther als Goethe; bewonderd door dichters als Tahore en Hesse, maar ook door de Iraanse revolutionaire activist Shari'ati. Hij wordt gelezen en bestudeerd zowel in het verre oosten, als in Afrika, als in Europa; waarbij zowel communautaristen (bijv. de Senegalees Souleymane Bachir Diagne, gesteund door Charles Taylor), als vrijzinnige moslims (zoals bijv. de existentialistische Abdennour Bidar), als personalisten (bijv. de Marokkaanse Mohamed Aziz Lahbabi) zich laten inspireren door Iqbals visie.

De theologische discussie over de 'waarheid' en 'juistheid' van Iqbals visie is hier niet aan de orde. Ons interesseert hier vooral de pedagogische betekenis van zijn denken.

Moslim pedagogen steunen zich vooral op het werk van Sayidain die kort na het overlijden van Iqbal een systematische pedagogische synthese van Iqbals poëzie en filosofie uitbracht en die sindsdien steeds weer herdrukt werd en nog steeds de beste inleiding tot Iqbals pedagogisch denken vormt.

Mens- en wereldbeeld

Iqbal gaf een onverbloemde kritiek op de islamitische opvoedings- en onderwijspraktijk. Hij kantte zich tegen: (1) een opvoeding die de mens wil volstoppen met 'de Waarheid' die dan letterlijk gereproduceerd moet worden; (2) een opvoeding die gericht is op zelfverloochening, opgaan in en versmelten met een transcendente God; (3) een opvoeding die bij de mens een fatalistische houding cultiveert, een van 'alles is reeds beslist'; (4) een opvoeding die geen ander alternatief biedt tegen westers secularisme en consumentisme dan een nostalgisch reactionair conservatisme.

Uit het wereld- en mensbeeld van de Koran en de Sunnah volgen immers heel andere waarden die een heel andere opvoeding vereisen. (1) Een opvoeding waarin zelfstandig denken en zelf tot de Waarheid komen centraal staan; (2) een opvoeding waarin zelfontplooiing en het actief samen leven van elkeen centraal staat; (3) een opvoeding die inzet op wilsvorming op een creatieve wijze vorm geven aan de wereld; (4) een

opvoeding vanuit de eigen kracht en waarde van elk individu en elke gemeenschap, gelovend in een betere wereld voor iedereen en een universele rechtvaardigheid.

Iqbals stelling is dat individualiteit, creativiteit, vrije wil en kritisch denken, belangeloze liefde en samenwerking, niet zozeer moderne waarden van het Westen zijn, maar voor elke moslim de (voor)waarden zijn voor het gelovig engagement en derhalve de opgaven voor een gelovige opvoeding. Deze opvoeding vanuit 'eigen kracht' erkent het kind als handelend, ervarend, denkend wezen en is gericht op het tot bloei brengen van zowel de krachten inherent aan het individu als in de gemeenschap in haar geheel.

Iqbals verantwoording en argumentatie bestaan uit het in dialoog brengen van de heilige geschriften met de traditionele filosofische scholen en de hedendaagse (westerse) filosofie en wetenschap. Korancitaten en overleveringen staan naast islamitische klassiekers als Ghazali, welke dan weer verbonden worden met inzichten van Goethe, Nietzsche, James, Bergson, Whitehead, Einstein, e.a. Welk mensbeeld en visie op islam komt daaruit naar voor?

God heeft de wereld geschapen. De schepping is een werkelijkheid, dynamisch, voortdurend in beweging, volgens eeuwige wetten. God heeft de mens aangesteld als kalief. Dit woord kan op vele manieren vertaald worden: plaatsvervanger, onderkoning, erfgenaam, opvolger of nog rentmeester. Wezenlijk is dat de mens als 'kalief' een enorme verantwoordelijkheid op zich genomen heeft: m.n. de verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor en mee te werken aan de realisering van de schepping. Iqbal benadrukt daarbij dat God de mens als medewerker aanstelt met de boodschap dat de mens zelf deze moet opnemen en dat God dan en alleen dan als medewerker zal optreden.

God heeft de mens daartoe ook heel wat middelen gegeven. (1) Verstand en wilskracht om uit eigen inzicht zelf te handelen. Het geloof in predeterminatie is dan niet zinvol: elkeen heeft de opdracht en het vermogen om zelf op zoek te gaan naar kennis en zich daarvoor in te zetten. (2) De openbaring van kennis van goed en kwaad is heel belangrijk, maar de mens wordt voortdurend uitgedaagd door de omstandigheden om zelf uit te maken wat hij hier en nu kan, mag en moet doen, en wat niet. (3) Deze verantwoordelijkheid betreft elk individu. Elkeen zal ter verantwoording geroepen worden en dan zal je je niet kunnen redden met het argument dat je gedaan hebt wat anderen deden en je vroegen te doen. (4) De mens staat hierbij nooit alleen. Er is de openbaring, er is diep in de mens het goddelijke, maar er is ook en bovenal de gemeenschap van (in principe) alle mensen. Al deze individuen kunnen en moeten overleggen met elkaar, in samenspraak keuzes maken en beslissingen nemen. (5) Doorheen de geschiedenis zijn er ook de voorbeelden van de gezondenen. Deze moeten niet zozeer geïmiteerd worden,

maar wel nagevolgd. Van Abraham over Issa (Jezus) naar Mohamed, krijgen de mensen voorbeelden van individuen die vertrouwend op God zelf observeerden, oordeelden en handelden. Deze houding moet elke gelovige cultiveren. (6) Het cultiveren van deze houding is ook te begrijpen als het verwerklijken (individualiseren) van de goddelijke eigenschappen in elk mens, het streven naar individuele vormgevingen van de volmaakte mens. (7) Falen is mogelijk (zowel onbewust, als doelbewust). Dat risico heeft God willen lopen en kan de mens vermijden. Er is evenwel de belofte van Gods daadwerkelijke medewerking, op voorwaarde dat mens zelf meewerkt. Als de mens zichzelf verbetert, zal God hem daarbij helpen.

Opvoeding en onderwijs

(1) Vanzelfsprekend moet de mens de openbaring ter kennis nemen. Opvoeding en onderwijs zullen inzicht geven in, maar ook en vooral tools aanreiken om dat inzicht te verdiepen en te verbreden om hier en nu in praktijk te brengen, vanuit eigen inzicht en wilskracht. (2) Daartoe zullen de denkvermogens ontwikkeld moeten worden, alsook de competenties om kennis van de werkelijkheid op te doen. Dit kan niet anders dan aan de hand van ervaringsgericht werken waarbij kennis en ervaringen verbonden worden. (3) Dit vergt op zijn beurt ook moed en wilskracht. Onderwijs moet leren te durven denken, belangeloos op zoek te gaan naar wat God wil, geen vrees te hebben voor de gevolgen van deze zoektocht. (4) Het formeel sterken van de wilskracht is evenwel niet voldoende. Elkeen moet zelf ontdekken wat God met hem/haar voorheeft. Opvoeding kan derhalve de mens niet vormen volgens een matrijs, maar moet kansen en stimuli bieden voor zelfontplooiing. Doorheen opvoeding en onderwijs zal de mens zelf antwoorden ontdekken op vragen als: wie ben ik, wat is mijn bestemming, hoe kan ik mezelf ontplooien? (5) Zichzelf verwerklijken kan niet zozeer waargemaakt worden door zich terug te trekken uit de wereld en zich toe te leggen op contemplatie. Op deze wijze zou men immers vooral bezig zijn met de met de eigen gedachten en niet met de wereld. Om de verantwoordelijkheid te vormen, moet men handelingsgericht werken vanuit de vraag: hoe de verantwoordelijkheid waarmaken? (6) Omdat de mens niet alleen dit kan/mag opnemen, zal opvoeding en onderwijs ook gemeenschapsvorming inhouden. Mensen leren samenleven is leren respect te hebben voor elk-ander. Deze ander is elke mens, elke gedachte, elke ervaring, elke traditie. Respect is evenwel niet loyaliteit en gehoorzaamheid. Elke ander belichaamt een wijze waarop dat individu geprobeerd heeft zijn/haar geloof vorm te geven in gesprek met openbaring, beschikbare kennis en concrete contemporaine uitdagingen. Van die ander kan je steeds leren: de waarheid verdiepen en verbreden. (7) Als de gelovige vanuit eigen kracht als individuele mens en gemeenschap en generaties zelf het geloof hier en nu moet leren beleven, dan zijn individualiteit, creativiteit en innovatie centrale waarden. Onderwijs zal leerlingen de

kans moeten geven creatief te zijn, kritisch te zijn en vernieuwend te zijn waar en wanneer nodig geacht. Wel belangrijk is op te merken dat het hierbij niet alleen en zozeer gaat om de meest individuele expressie van het meest individualistische zelf. Elkeen heeft een bestemming en verantwoordelijkheid (een lot): deze ontdekken en waarmaken, is de ieders individuele verantwoordelijkheid. Deze kan je niet leren door niet de kans te krijgen en te nemen om jezelf te ontdekken door zelf creatief te handelen in respect voor de ander en het andere, en dus ook voor de totaal Andere – God – in jezelf. En dit impliceert experiment en falen. Dat onvermijdelijke risico leren nemen en beleven, is de inzet van onderwijs en opvoeding.

Verdere literatuur

Saiyidain, K.G. (1938). *Iqbal's educational Philosophy*. Lahore, Ashraf.

Werken van Iqbal online: Iqbal Academy (<http://www.allamaiqbal.com>)

(*) Dr. Hans Van Crombrugge is hoofdlector pedagogiek in de opleiding Gezinswetenschappen (HUBrussel); Naïma Lafrarchi is projectbegeleider in de opleiding Gezinswetenschappen (HUBrussel); beide zijn ook onderzoeker bij het Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen (HUBrussel).